

УДК 338.46:338.14

JEL Classification: L82,L83,L89,Z32

DOI: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2022-3.87.05>

Ольга Хитрова, к.е.н., доцент,
<https://orcid.org/0000-0003-2253-4356>
Чернівецький торговельно-економічний інститут ДТЕУ,
м. Чернівці

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС У ВОЄННИЙ ЧАС: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація

Актуальність. Постановка проблеми. Готельно-ресторанний бізнес під час кризи стикається із низкою викликів, що зумовлені зниженням туристичної активності як національного, так і міжнародного рівня. Тому важливим стає пошук напрямів відновлення діяльності готелів і ресторанів, завдяки якісному стратегічному плануванню, менеджменту та аналізу, що обумовлює актуальність дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні основних викликів, що стоять перед підприємцями готельно-ресторанного бізнесу, та напрямів відновлення їх діяльності у воєнний час. **Методологія.** У процесі виконання дослідження використано загальнонаукові теоретичні методи: аналізу – для з'ясування динаміки фінансових результатів (сальдо) до оподаткування діяльності великих та середніх підприємств сектору «тимчасове розміщування й організація харчування; абстрактно-логічний метод – для здійснення теоретичних узагальнень та висновків про виклики, що стоять перед підприємствами готельно-ресторанного бізнесу; узагальнення – для виявлення напрямків відновлення діяльності готелів та ресторанів у післявоєнний період.

Результати. У статті здійснено аналіз фінансових результатів діяльності великих та середніх підприємств сектору «тимчасове розміщування й організація харчування» та встановлено, що у 2017-2018 роках відбулося відновлення господарської діяльності великих та середніх підприємств готельно-ресторанного сектору, прибутки зросли. Проте позитивна динаміка продовжувалась лише до вересня 2021 року, надалі ситуація погіршилась у зв'язку із тривалим впливом COVID-19 та російсько-українською війною. Також у процесі дослідження було виявлено проблеми та виклики готельного і ресторанного бізнесу, серед них: відсутність робочої сили через міграцію і наближеність до місць бойових дій; несприятливі умови праці відповідно до законодавства про працю, які ускладнюють роботу персоналу; залежність від імпортової продукції, порушення логістики постачання сировини; відчуження власності для потреб армії;

відсутність електроносіїв та значна залежність від електроенергії; блекаут; використання готелів на безоплатній основі як житла для внутрішньо переміщених осіб; неплатоспроможність відвідувачів, волонтерська діяльність.

На основі проведеного дослідження було визначено напрями відновлення діяльності готелів та ресторанів шляхом: оптимізації витрат підприємств готельно-ресторанного бізнесу, переорієнтації діяльності підприємств до потреб існуючого ринку, реалізації програм публічних закупівель, розширення доступу до фінансування, забезпечення страхування, запровадження податкової реформи та інші.

Практичне значення. Запропоновані напрями відновлення діяльності готелів та ресторанів можуть бути використані органами державної влади та підприємствами для формування стратегії виходу з кризи у післявоєнний період. **Перспективи подальших досліджень** полягають у вивченні механізму забезпечення та підтримки малозабезпечених верств населення, які втратили домівку та можливість самозабезпечення й використовують послуги закладів тимчасового розміщення та харчування на соціальних засадах.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, заклади тимчасового розміщення, блекаут, воєнний час, внутрішньо переміщені особи, заклади харчування, витрати, фінансування, євроінтеграція, інвестиції.

Кількість джерел: 10; кількість рисунків: 2; кількість таблиць: 1.

Olha Khytrova, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
<https://orcid.org/0000-0003-2253-4356>
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of SUTE, Chernivtsi

HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN WARTIME: CHALLENGES AND WAYS OF RECOVERY

Summary

Analysis of the financial results of large and medium-sized enterprises in the "temporary accommodation and catering" sector was analyzed in the article. And it was established that in 2017-2018 there was a recovery in the economic activity of large and medium-sized enterprises in the hotel and restaurant sector, profits increased by almost 30% in 2018 as well amounted to UAH 0.7 billion. However, this positive trend continued until September 2021, and then the trend improved by 11% in 2020 and by 55.79% in 2021, which amounted to UAH 4.5 billion. The problems and challenges of the hotel and restaurant business were identified in the article. They include: migration of a significant number of employees, lack of labor force; inconvenient working conditions in accordance

with the labor legislation, complicating the work of the staff; dependence on imported products, violation of raw material supply logistics; lack of labor force due to migration, proximity to hotspots; alienation of property for the needs of the army; lack of electron carriers and significant dependence on electricity; blackout; use of hotels on a free basis as accommodation for internally displaced persons; insolvency of visitors, volunteering.

On the basis of the conducted research, directions for the restoration of hotel and restaurant activity were determined by: optimizing the costs of hotel and restaurant business enterprises, reorienting the activities of enterprises to the needs of the existing market, implementing public procurement programs, expanding access to financing, providing insurance, introducing tax reform that could reduce burden on temporary accommodation companies and catering establishments, introduction of reforms regarding property rights, judicial system and corruption. It is necessary to create and to implement programs for the restoration of infrastructure and to modernize labor legislation. Besides it, important issues also include European integration fulfillment, sectoral analysis of support for hotels and restaurants as priority branches of service provision, use of foreign experience.

Keywords: hotel and restaurant business, temporary accommodation facilities, blackout, wartime, internally displaced persons, food establishments, costs, financing, European integration, investments.

Number of sources – 10, number of drawings – 2, number of tables – 1.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Готельно-ресторанний бізнес як сфера послуг – це досить прибуткова та перспективна галузь економіки України. Проте сучасні реалії у глобальній економіці, пандемія COVID-19 та введення воєнного стану 24 лютого 2022 року внесли свої корективи у діяльність закладів готельно-ресторанної сфери. Тому особливо актуальним є розкриття сучасних тенденцій розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні, який зазнав значних втрат з початку 2014 року (початок антитерористичної операції). Зараз російська агресія змусила підприємців вийти на новий рівень надання послуг, той, який забезпечує підтримку господарської діяльності, має соціальне спрямування та підтримує економіку в країні загалом. Але зрозуміло, що перед бізнесом щоразу з'являються нові виклики, які виконують вирішальну роль в

існуванні готелів та ресторанів України на ринку як національних, так і міжнародних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реалії функціонування готельно-ресторанного бізнесу з початку повномасштабного вторгнення розглядали такі науковці, як: С. Баженова [1], Ю. Пологовська [1], І. Канцур [1]. Особливості управління готелями та ресторанами в умовах війни досить стисло розкрив А. Круглянко [2]. Теми відновлення та можливих напрямів повернення до звичного режиму роботи готельно-ресторанного бізнесу після кризи розглянули у своїх працях М. Шніцер [7], Є. Григоренко [7], В. Берещак [9], В. Рихліцький [10].

Формулювання цілей. Тому метою цієї статті є визначення основних викликів, що стоять перед підприємцями готельно-ресторанного бізнесу, та напрями відновлення їхньої діяльності у воєнний час.

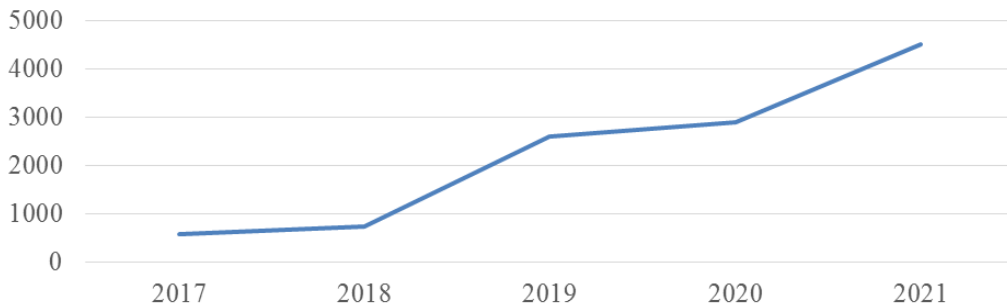
Завданнями, які варто виконати для дослідження діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу у воєнний час, є:

- аналіз фінансових результатів діяльності великих та середніх підприємств сектору «тимчасове розміщування й організація харчування»;

- виявлення проблем та викликів готельного і ресторанного бізнесу;
- визначення напрямів відновлення їхньої діяльності у воєнний час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для готелів та закладів досить складними, особливо щодо фінансових результатів, були останні 5 років харчування в Україні (див. рис. 1). Якщо під час пандемії споживачі не мали можливості та потреби відвідувати заклади через ризик підхопити вірус, то з початком повномасштабної війни в Україні відвідування ресторанів було лише внутрішньою потребою поїсти, і то для незначної кількості українців. Велика кількість ресторанів та готелів займалися благодійністю, поселяли та годували внутрішньо переміщених осіб, орієнтуючись лише на соціальну підтримку. А постійні обстріли,

відтік населення, падіння зарплат, відсутність роботи – це все те, що на сьогодні стало причиною закриття багатьох ресторанів та готелів. З цих причин рестораторам складно отримувати прибуток та розвивати свою діяльність.

Рис. 1. Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування діяльності великих та середніх підприємств сектору «тимчасове розміщування й організація харчування» у 2017-2021 рр.*

*Джерело: побудовано за даними фінансових результатів діяльності великих та середніх підприємств у 2017- 2021 рр. [4]

На рис. 1 можна побачити, що у 2017-2018 роках відбулося відновлення господарської діяльності великих та середніх підприємств сектору «тимчасове розміщування й організація харчування», прибутки зросли майже на 30% і у 2018 році склали 0,7 млрд грн. Ця позитивна динаміка продовжувалась до вересня 2021 року: у 2019 році прибутки зросли на 25%, і це був рекордний ріст за останні 5 років після початку війни; далі динаміка покращувалась на 11% у 2020 році і на 55,79% у 2021 році, що склало 4,5 млрд грн. Фінансовий результат свідчить про вагомий вплив готельно-ресторанного бізнесу на економіку як країни, так і регіонів, що підтверджує В. Кифяк у своїй статті «Сфера рекреації і туризму як складова регіональної економічної системи» [6].

С. Е. Баженова, Ю. Ю. Пологовська, І. Г. Канцур стверджують, що і до повномасштабної війни в Україні у сфері готельно-ресторанного бізнесу існували проблеми, «...які перешкоджають ефективному функціонуванню, зокрема це не повністю розвинений ринок готельно-ресторанного бізнесу, спричинений неврахуванням розвитку інфраструктури міст, транспортних мереж, використанням застарілих технологій та застарілого обладнання, споживанням екологічно небезпечної сировини, недотриманням вимог у сфері виробництва страв, низьким рівнем ефективності, підготовки фахівців у цій сфері, високою вартістю послуг, пандемічними обмеженнями» [1]. До цього переліку додалися: зруйнована інфраструктура, відсутність енергетичного забезпечення, зниження кількості іноземних туристів, міграція населення з України, відтік умів, зростання цін, можливий ризик блекауту.

Прибуток закладів тимчасового розміщення та організації харчування почав зростати поступово з 2017 року (див. табл.1).

Таблиця 1

Динаміка фінансового результату (сальдо) до оподаткування великих та середніх підприємств сектору «Тимчасове розміщення й організація харчування» у 2017-2021 рр.*

Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування/ <i>Financial result (balance) before taxation (млн грн)</i>		Динаміка у %
2017	564,1	29,57
2018	730,9	256,25
2019	2603,8	10,96
2020	2889,1	55,79
2021	4501	-

*Джерело: розроблено автором самостійно на основі [3].

З таблиці 1 можна прослідкувати позитивну динаміку прибутковості закладів тимчасового розміщення та харчування до 2021 року, незважаючи на те, що перший випадок коронавірусу

був зафіксований у березні 2020 року, але піку він досяг у жовтні 2021 року, як повідомляє Укрінформ [5]. Динаміка зростання сальдо у 2021 році складала лише 55,79% порівняно із 2020.

Після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року припинили свою діяльність безліч готелів та ресторанів, що мають іноземні інвестиції. З метою запобігання втрат персоналу і через ризики обстрілів, значна кількість ресторанів та готелів заморозили свою діяльність. «Це пояснюється політикою безпеки й іноземним менеджментом. Крім того, іноземні туристи зараз не приїжджають в Україну», – пояснила Ірина Сідлецька, генеральний директор компанії Vertex Hotel Group, президент Української Асоціації готелів та курортів (UHRA) [3]. Нині у столиці відновили роботу такі міжнародні готелі, як Hilton Kyiv, InterContinental Kyiv, обидва об'єкти Radisson Blu Hotel, а також Fairmont Grand Hotel Kyiv, Mercure Kyiv Congress, Holiday Inn Kyiv та інші [3], що свідчить про позитивні зрушення.

Вітчизняні заклади як готельного, так і ресторанного бізнесу, що залишились функціонувати в Україні. стикнулись із викликами, воєнного часу. Зокрема, А. В. Круглянко відзначив вплив запровадження воєнного стану [2] на діяльність бізнесу:

- вплив на звичний порядок ведення бізнесу, взяття під охорону і спеціальний режим роботи транспортної інфраструктури України;
- право військових адміністрацій використовувати потужності та трудові ресурси приватного бізнесу для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;
- готельному бізнесу, за потреби, встановлюється повинність з розквартирування військових, тому військове командування може змусити підприємство надати житлову площу, в разі наявності відповідних об'єктів, на потреби армії;
- заборона та обмеження на виїзд з України окремих категорій громадян;
- призупинення роботи валютного ринку;

- можливість уведення мораторію на здійснення транскордонних валютних платежів та інші обмеження й особливості.

Окрім цього, автором розроблено систематизацію викликів готельного і ресторанного бізнесу у воєнний час (рис. 2).

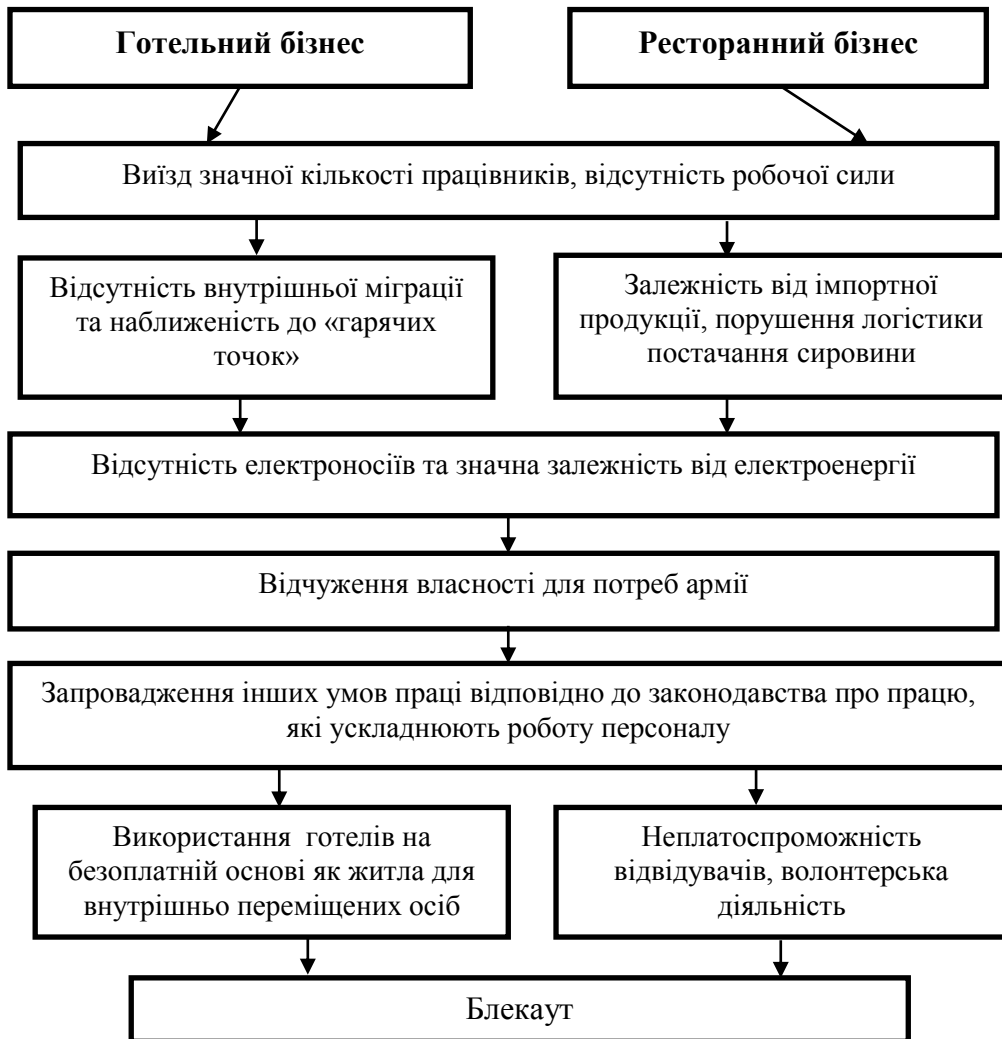

Рис. 2. Виклики підприємств готельно-ресторанного бізнесу у воєнний час

*Джерело: розроблено автором самостійно.

На рис. 2 наведено сукупність викликів, що стоять перед власниками готелів та ресторанів, які діють сьогодні та планують продовжити свою діяльність протягом найближчих років. Для того, щоб бути готовим до цих важливих викликів та відновити діяльність власних підприємств в Україні, власникам, на нашу думку, слід зробити наступне.

1. *Релокувати* ваш бізнес в іншому районі, якщо там, де він знаходиться, наразі часті обстріли та бої. Алгоритм транспортування потужностей в інші регіони можна знайти на різноманітних сайтах. Є навіть психологічна підтримка співробітників, які переїжджають разом з компанією. Компанії можуть переїхати до дев'яти областей: Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької та південних територій Волинської та Рівненської областей. Жодних умов і обмежень немає: держава допомагає не тільки великим заводам, а й невеликим компаніям з 10-20 працівниками. Для участі у програмі релокації підприємцям достатньо заповнити анкету, яка розглядається протягом 5 днів. Після іспиту вам допоможуть: вибрати місце для створення бізнесу; перенести виробництво на нове місце; переселити працівників та їхні сім'ї; знайти нових працівників на заміну тим, хто зараз не може працювати; взяти на себе логістику, постачання сировини та пошук ринків збуту. Зазначимо, що Укрзалізниця та Укрпошта допомагають транспортувати об'єкти підприємства та людей.

2. *Отримати фінансову підтримку від держави*. Виплати особам, які взяли на роботу внутрішньо переміщених осіб. За кожну працевлаштовану внутрішньо переміщену особу роботодавці отримуватимуть 6,5 тисячі гривень. Компенсація нараховується за перший і другий місяць роботи вимушеного переселенця. Для участі у програмі необхідно укласти трудовий договір із внутрішньо переміщеною особою та зареєструвати дані про неї через портал Дія або подати заяву до державної служби зайнятості. Крім того, під

час воєнного стану українські компанії можуть отримати кредит до 60 мільйонів гривень під 0% за програмою «5-7-9%». Під час воєнного стану та через місяць після нього держава сплачуватиме за вас банківські відсотки. Після цього кредитна ставка становитиме 5%. Термін кредитування за програмою «5-7-9%» буде залежати від призначення коштів. Для реалізації інвестиційного проекту та рефінансування боргу кредит надається на максимальний термін 5 років. Для фінансування оборотних коштів – на 3 роки. Лише за травень 2022 р. банки видали таких кредитів на понад 15 мільярдів гривень. Верховна Рада України ухвалила проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану» [8]. Ось деякі пункти, передбачені законом:

- з 1 березня 2022 року та через 12 місяців після закінчення воєнного стану всі фізичні особи-підприємці мають право не сплачувати ЄСВ за себе, якщо не мають можливості; роботодавці-єдиноподатники, які обрали спрощену систему оподаткування, можуть не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників;

- з 1 квітня 2022 р. фізичні особи-підприємці першої та другої груп можуть не сплачувати єдиний податок, якщо не мають можливості;

- під час воєнного стану та 30 днів після нього споживачі мають право не сплачувати штрафи, пені та пені у разі прострочення платежів за споживчим кредитом;

- постраждалі від війни не сплачують податок на доходи фізичних осіб з благодійної допомоги.

3. *Оптимізувати витрати.* Щоб зменшити витрати, важливо правильно розподілити гроші, час та зусилля людей. Для цього варто розглянути можливість скорочення персоналу.

4. *Переорієнтуватися на потреби ринку.* З війною потреби та вподобання українців частково змінилися. Тому готелі та ресторани повинні враховувати потреби не лише бізнес-мандрівників, а й тих,

хто потребує елементарних послуг – прання та годування. Таким чином, це збільшить прибуток компанії.

5. Григоренко Є. та Шніцер М. пропонують наступні напрями відновлення роботи бізнесу після війни, які, на наше переконання, стосуються насамперед готелів і ресторанів [7]:

Реалізація програми публічних закупівель. Це дозволило б не лише закрити нагальні потреби органів влади, а й підтримати місцеві МСП. Необхідний поштовх цьому могла би надати пріоритезація місцевих компаній під час публічних закупівель. Крім того, розширені програми регіонального економічного розвитку та більша участь у них МСП підтримали б місцеву економіку.

- *Доступ до фінансування.* Уряду необхідно розширити програму «Доступні кредити 5-7-9%». Однак сама держава не зможе забезпечити необхідне фінансування. Іншою, не менш важливою, метою має бути залучення приватних прямих іноземних інвестицій (ПІІ), оскільки уряд та міжнародні донори не зможуть покрити всі витрати.

- *Страховання.* Започаткування програм страхування, які покривають такі ризики, має важливе значення. Втім, наразі немає пропозицій щодо того, як змінити ситуацію під час активних бойових дій. Експертна група (Ukraine War Insurance Group) підготувала рекомендації щодо майбутнього страхування воєнних ризиків, яке може фінансувати Консорціумний донорський фонд під контролем Кабінету Міністрів України та під наглядом Національного банку України (НБУ) як головного регулятора страхового ринку.

- *Податкова реформа.* Зменшення адміністративного податкового навантаження (наприклад, спростивши адміністрування податків) на підприємства готельно-ресторанного господарства.

- *Реформи щодо прав власності, судової системи та корупції.* 93% представників бізнесу вважають, що влада має провести справжню та ефективну судову реформу, гарантувати верховенство

права та викоринити корупцію. Ці традиційні довоєнні проблеми, найімовірніше, знову стануть актуальними ще до закінчення війни і, звісно, після її завершення, тому важливо продемонструвати прогрес уже зараз, впроваджуючи реформи для вирішення цих питань, а не чекати, поки закінчиться війна.

- *Інфраструктура.* Необхідно створювати та впроваджувати програми з відновлення інфраструктури. Крім того, необхідно розробити ефективні правові процедури відшкодування втраченого майна/збитків.

- *Людський капітал.* Модернізація законодавства про працю. Імміграційна та реінтеграційна політика, а також активні програми працевлаштування допоможуть реінтегрувати українців, які повернуться на ринок праці. Такі програми необхідно розробляти та впроваджувати у співпраці з бізнесом та академічними колами (про це йдеться в розділах про ринок праці та освіту).

- *Євроінтеграція.* Співпраця з експортно-кредитними агенціями інших країн може допомогти залучити фінансування для підготовки українського готельно-ресторанного бізнесу до роботи за правилами Європейського Союзу (ЄС). Експортери мають отримати інституційну підтримку, зокрема навчання та вихід на ринок. Компаніям також потрібна фінансова та технічна підтримка для підвищення відповідності галузевим сертифікаціям та стандартам для виходу на ринок ЄС (наприклад, відстежуваність продукції). Крім того, через співпрацю з агенціями з працевлаштування (EURES) потрібно забезпечити доступ до української робочої сили в ЄС.

- *Секторальний аналіз.* Щоб досягти швидких і ефективних результатів, уряд може зосередитися на потребах пріоритетних галузей, одним з яких і є, на нашу думку, готельно-ресторанний.

- *Використання зарубіжного досвіду.* Важливим є вивчення зарубіжного досвіду відновлення діяльності готельно-ресторанного бізнесу у воєнний період. Вивчення шляхів та механізмів, законів та закономірностей нададуть можливість готелям та ресторанам

спроєктувати та перейняти модель відновлення та можливого розвитку. Для цього слід проводити ще більше різноманітних конференцій, з'їздів в дистанційній та очній формі, брати участь у державних програмах та проєктах для розширення досвіду.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження встановлено, що готельний і ресторанный бізнес останнім часом перебуває у неочікуваних та несприятливих умовах. Економічна нестабільність та політична ситуація в Україні, обмеження під час пандемії, військова агресія противника негативно впливають на динаміку розвитку та функціонування суб'єктів готельного та ресторанного бізнесу. Аналіз статистичної інформації засвідчує, що наприкінці 2021 року порівняно з попередніми роками відбулося погіршення фінансового результату суб'єктів господарювання гостинності.

Тому було визначено проблеми та виклики, що стоять перед готельно-ресторанним бізнесом: міграція значної кількості працівників, відсутність робочої сили; несприятливі умови праці відповідно до законодавства про працю, які ускладнюють роботу персоналу; залежність від імпортової продукції, порушення логістики постачання сировини; відсутність робочої сили, завдяки міграції, наближеність до місць бойових дій; відчуження власності для потреб армії; відсутність електроносіїв та значна залежність від електроенергії; блекаут; використання готелів на безоплатній основі як житла для внутрішньо переміщених осіб; неплатоспроможність відвідувачів, волонтерська діяльність. Для їх усунення та подолання, на нашу думку, варто: оптимізувати витрати підприємств готельно-ресторанного бізнесу, переорієнтувати специфіку своєї діяльності до потреб існуючого ринку. Також для відновлення діяльності готелів і ресторанів слід: здійснити активну реалізацію програм публічних закупівель; розширити доступ до фінансування; забезпечити страхування;

запровадити податкову реформу, яка знизила б навантаження на підприємства тимчасового розміщення та закладів харчування, та реформи прав власності, судової системи та корупції. Крім того, необхідно створювати та впроваджувати програми з відновлення інфраструктури, здійснити модернізацію законодавства про працю, використати зарубіжний досвід відновлення економіки після війни.

Невирішеним залишається питання соціального характеру – вивчення механізму забезпечення та підтримки малозабезпечених верств населення, що втратили дімівку та можливість самозабезпечення й на безоплатній основі використовують послуги закладів тимчасового розміщення та харчування.

Список використаних джерел:

1. Баженова С. Е., Пологовська Ю. Ю., Канцур І. Г. Розвиток готельно-ресторанного бізнесу в умовах сьогодення. *Економіка та суспільство*. 2022. №38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1280/1234> (дата звернення 30.08.2022 р.).
2. Кругляно А. Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу в умовах війни. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 62-64. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kruglyanko.htm. (дата звернення 30.08.2022 р.).
3. Встояти під час війни: як працюють готелі України. URL: <https://commercialproperty.ua/analitics/vstoyati-pid-chas-viyni-yak-pratsyuyut-goteli-ukraini/> (дата звернення 30.08.2022 р.).
4. Фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств у 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 р. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 30.08.2022 р.).
5. В Україні зареєстрували перший випадок коронавірусу 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2888412-v-ukraini-zareestruvali-persij-vipadok-koronavirusu.html> (дата звернення 30.08.2022 р.).
6. Кифяк В. Ф. Сфера рекреації та туризму як складова регіональної економічної системи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. №1. С. 116-119.
7. Шніцер М., Григоренко Є. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. *Велике дослідження Deloitte*. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501> (дата звернення 30.08.2022 р.).
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
9. Берещак В. Як COVID-19 змінить готельний бізнес в Україні. URL: <https://thepage.ua/ua/exclusive/sho-stanetsya-z-gotelyami-cherez-koronavirus> (дата звернення 30.08.2022 р.).

10. Рихліцький В. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/> (дата звернення 30.08.2022 р.).

References:

1. Bazhenova, S.E., Polohovska, Yu.Iu., Kantsur, I.H. (2022). Development of the hotel and restaurant business in today's conditions. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and society]*, №38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1280/1234> (in Ukr.).
2. Kruhlianko, A. (2022). Hotel and restaurant business management in war conditions. Management of the development of the hospitality sector: regional aspect, *Materials of the International Scientific and Practical Conference "Managing the Development of the Hospitality Sector: regional aspect"* (Chernivtsi, May 5 2022). Chernivtsi, pp. 62-64. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kruglyanko.htm (in Ukr.).
3. Stand up during the war: how do Ukrainian hotels work. URL: <https://commercialproperty.ua/analitics/vstoyati-pid-chas-viyni-yak-pratsyuyut-goteli-ukraini/> (Accessed 30.08.2022) (in Ukr.).
4. Financial results of large and medium-sized enterprises in 2017, 2018, 2019, 2020, 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 08.30.2022) (in Ukr.).
5. The first case of coronavirus 2020 was registered in Ukraine (2020). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2888412-v-ukraini-zareestruvali-persij-vipadok-koronavirusu.html> (Accessed 30.08. 2022) (in Ukr.).
6. Kyfyak, V.F. (2006). The sphere of recreation and tourism as a component of the regional economic system. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Formation of market relations in Ukraine]*, no. 1, pp. 116-119 (in Ukr.).
7. Shnitser, M., Hryhorenko, Ye. How Ukraine should restore the economy and business after the war. *A major study by Deloitte*. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukrainamae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>(Accessed 30.08.2022) (in Ukr.).
8. *On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law*, Law of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (Accessed 08.30.2022) (in Ukr.).
9. Bereshchak, V. How COVID-19 will change the hotel business in Ukraine. URL: <https://thepage.ua/ua/exclusive/sho-stanetsya-z-gotelyami-cherez-koronavirus> (Accessed 30.08.2022) (in Ukr.).
10. Rykhlitskyi, V. Business in the conditions of war: who suffered the greatest losses and how enterprises are restored. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/> (Accessed 30.08.2022) (in Ukr.).